

16. Smyntyna O.V. Davnie naselennia Ukrainy v yoho pryrodnomu seredovyskhi (epokha rannopervisnoi obshchyny): dys. ... dok. ist. nauk: 07.00.01. Lviv, 2003. S. 330.
17. Torchynska N.M., Torchynskyi M.M. Slovnyk vlasnykh heohrafichnykh nazv Khmelnytskoi oblasti. Khmelnytski: Avist, 2008. 549 s.
18. Torchynskyi M.M. Struktura, typolohiia i funktsionuvannia onimnoi leksyky ukrainskoi movy: dys. ... dok. filoloh. nauk. Kyiv, 2010. S. 215.

In the article systems of Indo-European word formation of self-identification names of communities, which in the IX-III millennium BC mastered the natural living space in the center and north of the modern Kytaihorod rural territorial community of Kamianets-Podilskyi district of Khmelnytskyi region have been analyzed. It has been proved that in the structure of archaic oikonyms, which denote specific settlements of the studied region, relicts of self-names of local prehistoric communities have been preserved. It is substantiated that the inheritance in the Ukrainian language of self-identification names of ancient peoples proves the linguistic and ethnic connection of the original inhabitants of the region with the Ukrainian people.

Thus, the use in studies of Indo-European word formation systems of self-identifying names of ancient Ukrainian communities of philosophy of language by W. von Humboldt, the teachings of O.O. Necessary methods of theoretical modeling and systems analysis allow us to move away from the so-called «folk etymology» and obtain objective information about the systemic language support of prehistoric economic and social progress in specific micro-regions of Proto-Ukraine.

Key words: ancient history of Ukraine, philosophy of language, self-identification, folk spirit, word-formation systems, method of system analysis, Indo-European language, Sanskrit, archaic toponyms.

Отримано: 11.11.2021 р.

УДК 821.161.2+82(092)[Прокоф'єв]
DOI: 10.32626/2309-7086.2021-18-2.169-183

Олег Рарицький

ORCID 0000-0002-9022-2103

доктор філологічних наук, професор

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ІВАН ПРОКОФ'ЄВ — ПОЕТ І ДОСЛІДНИК ЛІТЕРАТУРИ

У статті йдеться про мистецьку творчість і літературознавчу працю письменників, які в різний час були студентами або викладачами університету у Кам'янці-Подільському. Зокрема, окреслено літературний і літературознавчий набуток Івана Прокоф'єва, висвітлено окремі аспекти його творчої еволюції, проявлено специфіку поетичних і наукових шукань, окремі деталі їх взаємовпливів, аналізуються психологічні чинники їх взаємointенсифікацій.

Ключові слова: поезія, поет, поетика, Л. Талалай, І. Прокоф'єв, образ, вірш.

Відкриття часто відбуваються на стиках наук. Компетентність в одній сфері сприяє успішній діяльності в іншій. Давно відомі позитивні взаємовпливи різних сфер мистецтва.

В історію літературознавства чимало сторінок вписано письменниками. Вони часто замінювали літературознавців там, де була потреба особливо чутливого ставлення до художнього твору, найповнішого відчитування його глибинних сенсів. І. Франко досліджував Т. Шевченка, М. Зеров – нову українську літературу, М. Рильський – А. Міцкевича, Д. Павличко – Б.-І. Антонича, В. Стус – П. Тичину і В. Свідзінського, В. Базилевський – нову і новітню українську літературу. Ми переконані, що науковим успіхам М. Ільницького, М. Сулими, Ю. Коваліва, Б. Бунчука та інших істотно сприяла їх власна поетична творчість. Особиста практика образотворення, шукання нового руслу для поетичної думки виводили на розуміння глибинних художніх інтенцій і явищ у творчості попередників.

Поетичним обдаруванням, тонким відчуттям слова володів Іван Огієнко. Це сприяло його поглибленому студіюванню української мови, української та зарубіжної літератур, зокрема перекладу Біблії.

Кілька дослідників літератури, наділених поетичним обдаруванням, причетні до Огієнкового університету: були або є його студентами чи викладачами. Низку вагомих літературознавчих праць створив М. Драй-Хмара. Книгу статей «Літературний Авангард» видав В. Поліщук. Про Шевченка і музику писала С. Майданська.

З початку 90-х до 2016 року викладачем кафедри української літератури, тепер історії української літератури та компаративістики працював Іван Прокоф'єв, кандидат філологічних наук, доцент, поет, член НСПУ, лауреат всеукраїнської премії в галузі літературної критики імені О. Білецького. Його досвід – приклад ефективного поєднання мистецької і наукової творчості. Належного висвітлення такі явища ще не набули, що і складає *актуальність* дослідження одного з них.

Мета статті – проявити повноцінність поетичного набутку І. Прокоф'єва, виявити зв'язки між його літературною і літературознавчою творчістю, розкрити взаємовпливи цих видів творчої діяльності як засіб підвищення їх ефективності.

Як зазначає В. Базилевський, «Іван Прокоф'єв відомий передусім як літературознавець і критик [...]. Та не менш цікавий І. Прокоф'єв-поет» [2, с.414]. Присутність і посутність І. Прокоф'єва у сучасному літературному процесі визнають письменники, критики, науковці.

Еволюція була тривалою і нерівною. З кінця 90-х вона стала інтенсивнішою і результативнішою. З цього часу його вірші, статті щорік по кілька разів з'являються на сторінках всеукраїнської періодики, виходять окремими книжками.

Від традиційної пейзажної, інтимної, громадянської лірики поет ішов у бік медитації, розмірковування над складністю, загадковістю, сутнісною невичерпністю речей, явищ, процесів. Крокував до поетичного філософування. Метафори розгорталися у вірші-метафори; образи набували хронологічної об'ємності, багатовимірності. Про твори І. Прокоф'єва схвально відгукнулися письменники, критики, літературознавці – Б. Гришук, М. Мачківський, В. Нечитайло, М. Красуцький, О. Чехівський.

З виходом першої книжки уже немолодий автор явно запізнився, а друга – «Підводне сяйво» (2004) – явила зрілого і цікавого поета. «Що ро-

бить оригінальним Івана Прокоф'єва? – запитував М. Мачківський і відповідав, – свіжа, яскрава, виразна думка, майстерно втілена в поетичний образ» [7, с.3]. Однак критики не все розгледіли в структурних і змістових особливостях твореного Прокоф'євим образу. А він уже тоді приваблював неодномірністю, легкодоступними і не одразу помітними змістовими гранями:

*У цих глибинах стільки дивовиж!
Колись вони до щему хвилювали –
І рибка ця, метка, неначе стриж,
І ці крилаті, мов дуби, корали.
Ослизлі валуни. Жорства. Пісок.
Краб на піску. Зіржавіла острога.
Піратський скарб (монети і клинок).
Над ним – мов змії, цупи восьминога.
І раптом – сяйво...
Із яких далин
Воно сюди, в підводдя, долинає?
Це погляд Таїни
З глибин
Найпотаємніших
Зринає,
І лине, лине, лине до узвиш
Сяйлива крапельина...*

*... У цих глибинах стільки дивовиж!
Забута мить між них – перлина [13, с.16].*

Вірш цей має назву «Сон гідронавта», але приховує в собі зміст значно глибший від того, який на першому плані образу, бо йдеться тут не про якийсь окремих сон, а про природу психіки, підсвідомості, про ті втрачені і віднаходжувані скарби, які приховує в своїх глибинах пам'ять. Напевне, до такого напряму художнього пошуку поета підштовхнули М. Пруст, Д. Джойс, але про наслідування говорити тут не доводиться, бо прийоми модернізму він використав творчо, напрочуд вдало, сконцентровано передавши їх суть у самодостатньому, художньо повному мікрообразі:

*... У цих глибинах стільки дивовиж!
Забута мить між них – перлина.*

Таким чином колись прожити і забути мить було піднесено до ціни коштовної перлини, добутої з «морського дна» пам'яті. Критики, зокрема О. Чехівський, пробували пояснити читачеві зміст вищенаведеного вірша, однак не розгледіли в ньому модерністського художнього аспекту. А тут можна вести мову навіть про присутність у підтексті аксіологічного змісту. Натякається ж на відносність індивідуальних бачень і суджень у сприйнятті, розумінні життєвих цінностей.

Певні зв'язки з модернізмом помітні також у збірці «Лабіринт» (2009). Про неодномірність її поезики, художню повновагість писав Б. Гришук, вказуючи, разом з тим, на деякі творчі промахи автора. В образній формі книга розкриває складні процеси буття природи, людини, суспільного життя, де:

*Скрізь їдкий сірчаний дим:
В танці біс і херувим... [16, с.22]*

внаслідок чого

*... У сліпій своїй гордині
Ми розгледіти не годні,
На які ясні вершини
Дух возноситься Господній
І які страшні безодні
Розверзаються під ним... [16, с.22].*

Прагнучи осмислити суспільно-політичні реалії початку ХХІ століття, поет вдається до цікавого ремінісценціювання поетичного циклу П. Тичини «Скорбна мати», ще раз демонструючи образотворчу ефективність згаданого художнього прийому. А у вірші «Над кручею» створено об'ємний і глибокий образ психічного стану, коли, немов стара осіння груша,

*Стоїть над кручею чиясь душа.
Сама себе як вміє утіша [16, с.70].*

2012 року вийшла ще одна поетична збірка І. Прокоф'єва – «Зелений шум». Оpubліковані рецензії підкреслюють висвітлення у ній проблем глобалізованого соціуму, осягнення долі сучасного села, ліричну проникливість автора.

Книжка відкривається спробою переосмислення геніальних «Сонячних кларнетів» П. Тичини як втілення всезагальної гармонії, про що ведуть мову літературознавці, зокрема писав про це В. Моренець [10, с.119]. До того автора «Зеленого шуму», очевидно, спонукають реалії сучасного життя, прагнення осягнути природу не лише процесів творення, а й трагічної розщепленості буття, а відтак неминучого хаосу у матеріальному і духовному світі.

Своєрідною «ілюстрацією» таких думок постає образний зміст вірша «Новина», який у книзі розташований одразу після вірша, що ремінісценціює «Сонячні кларнети». Тут йдеться не тільки про трагічну загибель малих дітей у Слобідці-Рихтівській на Хмельниччині чи про десятки інших дитячих смертей у вогні пожеж, що сталися в Україні 2012 року. Тут йдеться про нові духовні драми і трагедії української нації. Це підкреслює епіграф, узятий із знаменитої новели В. Стефаніка: «У селі сталася новина...». Проблема в тому, що, як пише Т. Салига, «...українські драми мають, на жаль, безперервну тяглість, що в нашій долі майже нічого не змінюється на краще» [19, с.11].

Загалом поетичні твори автора варто кваліфікувати як філософсько-медатативні, адже основні акценти І. Прокоф'єв розставляє на проблемах людської цілісності, її самовияву, справжньої людської сутності. У багатьох віршах він звертається до природи як джерела духовного наповнення людини, відновного генератора втрачених сил, енергії і можливостей. У цьому симбіозі митець висновує власне світобачення і світовідчуття, роздумує над проминальним і вічним у людському бутті, неперехідністю цінностей, заґрунтованих на можливостях екзистенційного самовияву. Поезія І. Прокоф'єва успадковує традиції «тихої лірики», започаткованої поетами-шістдесятниками у добу брежньєвського застою як протидії духовному занепаду, і стає суголосною творчості В. Забаштанського, Б. Нечерди, В. Підпалого, Д. Чередниченка, Л. Талалая.

Крізь призму екзистенційної проблематики розглядаються питання абсурдності світу, його непізнаності, марноти, суєтності. У часових рамках відведеного людині земного життя вона самотня і беззахисна. Довколишній світ сприймається нею як складний і неосягнений: «Широкий, ой, широкий світ... І ти у ньому – неофіт». Антропоцентричний стрижень у цих творах превалює, набуваючи ознак бароковості із характерними властивостями незахищеності, загубленості, невлаштованості у світі абсурду. Чи не тому Бр. Грант (Б. Грищук) пише, що І. Прокоф'єв «... пішов далеко уперед у своїх (уже не радянських) спостереженнях та узагальненнях, у містичності сприйняття довколишнього світу» [3, с.3].

Ознаки ваговитості художнього образу, зрілості поетичної думки явила книжка «Лабораторія» (2016). Вона виповнена гносеологічною спрагою, тяжінням до осмислення онтологічних таємниць, складної природи людини, її психіки, соціальних явищ.

Перший і, напевне, головний розділ, що має назву «Сув'язь», вміщує тугі сплетіння роздумів про те, як «болісно під бляшанкою проліску», чому «неглибоко копає око», і що то воно там таке, щось загрозило, «щось нетутешнє ворухиться в коконі». Тут з монументально-фактурним розмахом персоніфікується образ вітру історії, котрий

*наче невидимий велетень
загнаний в шок
пересипає пісок*

.....
в Богом забутій лабораторії [13, с.135].

Ліричний герой розмірковує над загадкою пересипання піску «в лабораторії світової історії», здійснює очі до нічного неба, вдивляється в

*Безмір космічний розверзнутий
над сутою земною* [Т. 1, с.133].

і йому, піщинці земного світу, мислиться:

*Малість моя розтерзана
величчю мерехткою* [13, с.133].

але в мене заронено краплину духу, і тому мені

*пахне мета
наче акація* [13, с.135].

Поетичний образ І. Прокоф'єва набуває жилавої цілісності, змістової новизни і повноти. В цьому переконуємось, прочитавши його останні в часі публікації у періодиці, зокрема об'ємну, за обсягом наближену до розмірів невеликої книжки, добірку віршів «Ця таїна пребуде таїною» в «Українській літературній газеті» за 6 жовтня 2017 року, а також розділи «Шляхи», «Роса», «Ловитва» у книзі «Центр ваги».

У творах поета відчутна ґрунтовна обізнаність автора зі світовою літературою. Недаремно ж він багато років досліджував її і викладав студентській молоді в університеті. Свідчення тому не лише інтертекстуальна взаємодія, перегуки з класикою, а й загальний стрій думання, рівень

духовної культури ліричного героя, його володіння комплексом естетичних ідей, що складають основу мистецьких надбань людства. Поезія античності, Сафо і Петрарка, Мацуо Басьо і Й.В. Гете, Т. Шевченко і Ф. Тютчев, П. Верлен і П. Тичина, Р. Даріо і Л. Стафф, Ф.І. Лорка й І. Драч, сприйняті у багатомірності індивідуального творчого спектру кожного з них, пролили благодатне світло на процес зародження і поступового наростання «образного хлорофілу» у листках осібно пророслого і не дуже то й помітного для читача і критики поетичного дерева, що піднялось над ґрунтами глибинки. І світло світових висот, як уже мовилось, тут досить відчутне, але не просто фізично запозичене, а творчого освоєне, пережите, пропущене крізь душу, науково осягнене. Водночас, на молекулярному рівні «образний хлорофіл» живлений передовсім корінням. Поезія ця зросла на рідній землі, наснажується її соками, дихає її повітрям, барвами, роздумами та прагненнями сучасника, виповідає їх природно і талановито.

Поруч з образністю філософічною привабливим сьйомом світяться тонкі імпресіоністичні малюнки, психологізовані пейзажні мініатюри. Вони часто перейняті хвилями мінорних, журливих почуттів і думок, а то й напливами спліну в душі декадансу, але це зрозуміло і мистецьки виправдано: не всі люди сприймають світ, як вольтерівський Панглос. Є й такі, що гостро відчувають не тільки його красу, а й хижість, трагедійність, абсурдність. Багатогранність його «природної вдачі», його змісту – як видимого, так і прихованого – і розкриває лірика І. Прокоф'єва. Душевні трепети, нюанси тонких психологічних станів у процесі її творення втілюються у досконалий образну форму:

*Твердь нетривкою стає під ногами.
Думка хапливо шукає опори.
Наче й немає у дійстві драми.
Час золотий. Для смирення й покори.
Світ ще недавно, здається, учора,
кликав в безмежжя, ряхтів, як мережка.
Старість – провалля, з якого нагору
вперто
й цюмить
осипається стежка [13, с.309].*

Літературознавчі зацікавлення І. Прокоф'єва широкі, торкаються різних питань теорії та історії мистецтва слова. Найчастіше його дослідницька увага зосереджується на явищах неокласики і модернізму у світовій поезії, художніх відкриттях письменників.

І. Прокоф'єв опублікував у всеукраїнській періодиці, зокрема журналах «Слово і час», «Вітчизна», «Дніпро», «Київ», «Дзвін», «Море», газетах «Літературна Україна», «Українська літературна газета», численних наукових збірниках, окрім багатьох інших праць, понад півсотні статей з питань теоретичної та історичної поетики, які стосуються творчості Мацуо Басьо, П. Верлена, Р. Даріо, Л. Стаффа, Ю. Тувіма, Ф.І. Лорки, Я. Сейферта, О. Вацїєтиса, П. Грабовського, Олександра Олеса, П. Тичини, В. Кобилянського, В. Свідзінського, Л. Талалая, В. Базилевського, П. Перебийноса та ін.

Зокрема, на матеріалі творів Олександра Олеся, П. Тичини, В. Кобилянського, В. Свідзінського унаочнено зв'язки української поезії першої половини ХХ ст. з філософією інтуїтивізму, естетикою символізму та імпресіонізму. Виявлено і висвітлено нові грані суспільного та екзистенційного катастрофізму, особливості християнського світогляду у ліриці Л. Стаффа. Дослідницьку уважність і прозірливість І. Прокоф'єва засвідчили його компаративні студії «Осінньої пісні» П. Верлена і «Осіннього дощу» Л. Стаффа, окремих віршів В. Свідзінського і образу здвоєного світу у «Країні снігу» Ясунарі Кавабата та ін.

Малопрочитаним на східнослов'янських теренах досі залишається геніальний нікарагуанський поет Р. Даріо. І. Прокоф'єв показав провісницьку, революційну роль цього митця у мистецькому світі Латинської Америки, розкрив його зв'язки з європейським модернізмом. Спостереження, міркування науковця відкривають певні перспективи компаративних досліджень у напрямках: Даріо – Верлен, Даріо – Рембо, Даріо – Рільке, Даріо – Тичина, Даріо – Лорка, досліджень інших малоз'ясованих аспектів поетичного модернізму і літератури загалом.

І. Прокоф'єв опублікував понад два десятки статей про творчість Л. Талалая і монографію «Поетика Леоніда Талалая».

Поезія Л. Талалая – це явлення у слові високої і надзвичайно чутливої душі. Не дивно, що у дослідженні неординарного мистецького явища з поетом зустрівся поет. І. Прокоф'єв – автор сотень поетичних творів, надрукованих у всеукраїнській періодиці. Вони дістали схвальні оцінки В. Базилевського [1, с.4], П. Перебийноса [12, с.5], Р. Талалай [25, с.8] та ін., самого Л. Талалая [23]. Їх відгуки, рецензії опубліковані в «Літературній Україні», «Українській літературній газеті», наукових збірниках, двотомнику вибраних творів І. Прокоф'єва [13, с.5-14, с.414-416, с.417-429]. Л. Талалай, зокрема, писав: «... порадив, що маю такого читача, як Іван Петрович! І не лише читача, а й науковця, що відчуває поезію і вміє її аналізувати. Таких навіть серед маститих обмаль» [23].

Вищенаведене допомагає зрозуміти: досягненню наукового результату сприяли рецептивні здібності науковця, його схильна до образотворення уява. Художня реалізація обох митців відбувалася, як висловився Я. Мельник про Л. Талалая, «... на інтуїтивному зрізі реальності» [8, с.189]. Не останню роль у цьому відіграло і особисте спілкування. Близькість на ґрунті інтуїтивного сприйняття дійсності проявилася в адекватно глибокому почуттєво-розумовому осягненні і науковому потрактуванні творчості одного іншим.

Поет-дослідник знав про особливу сприйнятливість у стані напівсну. Цікавими є його зізнання в тому, що в такому стані при прочитуванні окремих віршів Л. Талалая йому відкривалося те, що, як правило, залишалося закритим в стані «позасонного» реціпіювання. До такого входження в глибинні шари змістової структури поетичного твору літературознавця підштовхнув поетів мікрівірш «Просинання»:

*Яка блаженна мить,
Що тільки мить триває,
Коли ще думка спить,
А вже душа співає!* [21, с.357].

У такі моменти вдається вловити враження минулого. У їх ловленні та збагненні І. Прокоф'єв пішов стежиною, відкритою для добування образного матеріалу Л. Талалаєм, – працював не лише в стані тверезо-логічного, свідомого сприйняття дійсності, а й в час, кажучи словами А. Макарова, *незвичної активізації емоціогенних структур мозку*.

І. Прокоф'єв показав, що «Чимало творів поета відбивають незвичні психічні стани: сновидні, на межі між сном і неспанням, дрімотні, своєрідні сни наяву, підсвідомі імпульси, раптові осяння, що засвідчує прагнення до вираження інтуїтивних буттєвих начал людини» [18, с.90]. Головні риси поезики Л. Талалаєа детерміновані, стверджує літературознавець, естетично засадничою щодо неї роллю теорії інтуїтивізму А. Бергсона та А. Шопенгауера, пов'язаністю з естетикою дзен-буддизму, ґрунтовним знайомством письменника з теорією свідомості М. Мамардашвілі. Саме останній чинник став імпульсом для заглиблення в естетику інтуїтивізму. Дослідник переконливо аргументує свої міркування і ствердження цитаатами з віршів та їх аналізів.

«За А. Бергсоном, митець це людина, яка досконало володіє здатністю зберігати та відроджувати враження минулого. Л. Талалаєа ця здатність особливо притаманна.

Багато віршів поета засвідчують відсутність межі між теперішнім і минулим, між тим, що є, і тим, що було. Лейтмотивом усієї його творчості є мотив пам'яті (не у звичному риторично-апофеозному розумінні, а у філософсько-психологічному). Пам'ять у Л. Талалаєа – це неосяжний духовний простір, емоційно-інтуїтивний досвід, що зберігається у глибинах підсвідомості. Ліричний герой поета одночасно живе у різних часових вимірах» [18, с.90-91], – зазначає І. Прокоф'єв і далі детально, глибоко аналізує у його творах явища інтерференції підсвідомо з реальним, явища інтроспекції.

Спіраючись на вчення З. Фрейда, естетику А. Бретона, А. Рембо, зокрема його «програму яснобачення», «методи» повернення втраченого часу М. Пруста, міркування Г. Гессе про сновійну природу художнього образу, книгу А. Макарова «П'ять етюдів. Підсвідомість і мистецтво: Нариси з психології творчості» і навіть поезику Мацуо Басьо, дослідник розкриває еволюцію естетики і поезики українського письменника від одномірності соцреалізму до вершин українського і не тільки українського мистецтва слова.

Шляхом проникливого декодування окремих мікробразів і їх комплексів літературознавець проявляє, відкриває для недосвідченого читацького ока їх приховану психологічну і філософічну глибину. Приклад цього – аналіз вірша «звір», де «інтуїтивне відчуття генетичного зв'язку з тваринною природою постає в образі звіра не побаченого чи почутого, а лиш інтуїтивно відчутого, що серед ночі моторошним поглядом дивиться у душу ліричного героя...» [18, с.99], дивиться з глибини тисячоліть: «І все дивиться звір так, що навіть мурахи по спині...», «І загребиста тінь підповаза по траві крадькома» [20, с.86].

Серед завдань поезії – розширення меж сприйняття буттєвих проявів. Намагання вловити трудновловлювані, глибинні вібрації та інтенції душі – домінантна особливість індивідуально-авторської поезики автора «Безпритульної течії». Л. Талалаєа володіє здатністю вириватися з об'ємів грубої реальності і проникати за її межі. Душа його ліричного героя, як по-

казав дослідник, часто перебуває на межі між реальним та ірреальним: «Неначе сон солодкий сниться і раптом явою стає» [21, с.469]. І. Прокоф'єв зміг проникнути у тонкі сфери психологічного змісту поетових творів, заснованих на проявленні позасвідомого в людині, творів, у яких «І співа і плаче пам'ять Сиротою в позачасі» [21, с.465]. Дослідник довів, що предметом особливої уваги Л. Талалає є душа «На півдорозі до небес» [21, с.485], висвітлив образотворчу роль інтуїції у поетовім осягненні світових глибин. Літературознавець виокремив із дискурсу письменника фрагменти, засновані на інтуїтивному обсервуванні невідомого, труднодоступного, загадкового і, не баналізуючи змісту образних нюансів, майстерно розкрив найтонші з них, акцентував на тому, що могло бути не завваженим. Оперте на це проявлення читачеве сприйняття стає повнішим. Зосередившись над прихованим змістом образу, читач за такої умови (вдаючись до інакомовлення словами Л. Талалає) «Неначе в колодязь глибокий Цебро опускає...» [21, с.466], і жива поезія «Вода сміється, як дитя» [21, с.467], формозміст увиразнюється, розкривається, мов пуп'янок.

У ролі ключів до якомога повнішої рецепції змісту творів Л. Талалає дослідник запропонував читачам поетичних текстів, зокрема літературознавцям, такі рецепти відсвіження їх сприйняття та осягнення: активізація емоційогенних сфер психіки шляхом правильного, повноцінного відпочинусну, відповідне їй налаштування на процес реципіювання, зокрема очищення сфери сприйняття від побічних явищ психічного процесу, відтак загострення її вразливості, сприйнятливості для зродження у ній відповідних образних моделей, повільне, зосереджене прочитування частин тексту і миттєва фіксація при цьому перших, найгостріших, «евристичних» асоціацій, емоцій, почуттів, думок, комплексне їх переживання і осмислення.

І. Прокоф'єв, як ніхто з дослідників, проявив поетичну потугу, природність і органічність Талалаєвого патріотизму. Одне зі свідчень цього – аналіз вірша «Той голос був...». Цей аналіз заслуговує на те, щоб навести його цілком. Але в межах короткої статті навряд чи це виправдано. Вдаючись до фрагментарного, рваного цитування. Літературознавець наголошує на особливій виражальній функції у творі заперечувальних форм висловлювання. Бо, якщо «У першій строфі настійно стверджується, що «Той голос був...», що він був «... як голос духу...», що він

*Гримів: – Збагни і повтори,
Щоб не казав, що ти не слухав,
А я тобі не говорив [24, с.26],*

то «у фіналі, після цілого каскаду образів, що розкривають трагізм поступового втрачання духовної сутності, застосовано уже заперечувальну форму висловлювання» [18, с. 100]:

*І не лунає голос духу,
Не вимагає: повтори.
Його нема. І ти не слухав.
І він тобі не говорив [24, с.27]».*

Заувага: І. Прокоф'єв цитує вірш Л. Талалає в редакції 1989 року. Продовжуючи аналіз, він зазначає: «Але... хоча настійно повторюється

частка не, у підтексті твору – ствердження. Ствердження, що якраз все навпаки, все було: і «стежка під ногами», і «стежка під життям», і козацькі могили, і предківські пісні, і лунке джерело...» [18, с.101].

Поділившись із читачем своїми спостереженнями над віршем, втягнувши його в емоційне реципіювання поетових образів, а відтак – і у відповідні роздуми, літературознавець подає першу частину резюме: «У складному діалозі зі своїм опонентом, поступово малюючи фантазмагоричну картину зникання, втрачання пам'яті і, разом з тим, спираючись на віру у її незнищенність, всім текстом твору підготувавши в такий спосіб використання прийому заперечення, поет досягає особливої переконливості і особливої сили ствердження своїх духовних імперативів» [18, с.101].

Після цього дослідник веде мову про «подібне застосування заперечувальних форм висловлювання у ролі ствердження» в інших українських поетів, наводить яскраву аналогію з вірша М. Вінграновського «До любові» і подає другу частину своїх висновків щодо спостереженого явища поезики: «Отже, якщо в тексті наростає сила заперечення, у підтексті – художня сила ствердження. Цей прийом можна назвати ефектом прямо пропорційної залежності художньої сили ствердження від сили заперечення» [18, с.101]. Лише один приклад вдалої дослідницької тактики І. Прокоф'єва. У працях літературознавця їх багато.

Рецензуючи монографію «Поетика Леоніда Талалая», літературознавиця Г. Насмінчук відзначала, що роботі властива висока культура ведення наукової дискусії, її автор уміє коректно не погоджуватися з сумнівними твердженнями іменитих науковців, а іноді, коли їх міркуванням не вистачає аргументації, або вони явно хибні, вдається й до гострої іронії, як у випадку його дискусії з Т. Воропай щодо монографії Б. Іванюка «Метафора і літературний твір» [11]. Матеріали дискусії і наукову методику Б. Іванюка І. Прокоф'євим успішно застосовано у дослідженні поезики Л. Талалая.

Уважні літературознавці напевне завважили публікації на сторінках «Української літературної газети» взаємно контраверсійних думок та оцінок І. Дзюби [4] та І. Прокоф'єва [17] щодо окремих поетичних творів В. Базилевського, М. Рачука та ін., а також щодо неузгодженості естетичних підходів теперішньої літературної критики до словесних новоз'яв, що претендують на звання художніх. Вищезазначені риси «наукового характеру» нашого «піддослідного» і в цьому випадку наочно проявилися.

Подібно до поведінки у вказаних перипетіях шукання істини, І. Прокоф'єв намагається з'ясувати, хто ближче до неї – Я. Мельник чи Т. Салига – у визначенні ролі емоційних, почуттєвих та інтелектуальних чинників стосовно поезії Л. Талалая. Автор «Поетики...» скрупульозно простежує еволюцію Талалаєвого образу в координатах сугестивності та медитативності і в результаті аналізу спостереженого переконливо виводить: «Уява, інтуїція ліричного героя продукують потоки асоціацій, які то розгортаються однолінійно, то розгалужуються і творять своєрідний «потік свідомості» [...]. Здобутки символізму, імпресіонізму, сюрреалізму, школи «потіку свідомості» та інших Л. Талалай органічно поєднав з медитативним, філософським ладом» [18, с.147]. Наведеному твердженню передують всебічний розгляд найзначніших творів, ключових образів поета, глибоке проникнення у їх зміст, майстерне його висвітлення.

Нерідко навіть досвідченим літературознавцям не одразу вдається збагнути концептуальну вмотивованість окремих образних елементів у творах письменника. Причиною цього буває безпідставна упевненість поверхового дослідника в тому, що він перебуває вище від об'єкта дослідження і бачить далі, ніж письменник. Так трапилося з критиками, які, пишучи про повторюваність деяких мікрообразів Л. Талалая, називали їх «прикрими недоліками» [6, с.149]. Глибше бачила аналогічну особливість поетики М. Коцюбинська, зазначаючи: «Поезії Шевченка характерна повторюваність, своєрідна одноманітність образів [...]. Це питома якість його поезії. Повторення й розвиток одних і тих самих мотивів, тем, образів, конструкцій, інтонацій закономірні для поетичної системи Шевченка» [5, с.149].

І. Прокоф'єв висвітлює змістову багатогранність низки повторюваних мікрообразів поета. Зокрема, зіставивши знаменитий вірш «Крапля» В. Мисика з віршем «Крапля» Л. Талалая, дослідник проявляє істотне збагачення молодшим поетом змісту образу, створеного попередником. Далі йде мова про функціональність прийомів повторювання «на різних рівнях поетики Л. Талалая: лексичному, синтаксичному, метричному, фонічному» [18, с.115] і аналізуються ключові образи. Аналіз відбувається з залученням широкого контексту світової літератури. Наприклад, при розгляді образу водної стихії (води, річки, потоку) використано міркування Н. Фрая, твори Тао Юань-Міна, Данте, Й.В. Гете, Т. Шевченка, М. Зерова; при розгляді образу саду – твори Г. Сковороди, Т. Шевченка, М. Рильського, В. Свідзінського, А. Малишка, Л. Первомайського, Л. Костенко.

Літературознавець розкрив істотні зміни у змісті поезії Л. Талалая, які відбулися у 90-і роки та на початку ХХІ ст. Якщо у кінці 90-х В. Моренець, вдивляючись у його образи буттєвого плину, підкреслював просвітлене захоплення ліричного героя світлом, невпинним рухом і промінням явищ: «це – знання не трагедійне, воно анітрохи не потьмарює високої гармонії душі і світу...» [9, с.21-22]; то І. Прокоф'єв розкриває процес нарощування драматизму і трагізму в умонастрої ліричного героя, його зосередження на складних психологічних, філософських проблемах, що постали перед людиною на рубежі століть.

Як уже мовилось перед цим, образи буттєвого саморуху у творах поета домінують. Літературознавець доводить, що в жодного з українських письменників «немає такого глибокого образного відтворення і осмислення буттєвого плину», як в автора «Безпритульної течії». До речі, немало читачів і критиків робили закиди поетові щодо незрозумілості цієї назви. І. Прокоф'єв, ще раз засвідчивши літературознавчу проникливість, пов'язує зміст назви саме з буттєвим плином, вічним рухом всього сущого. «Рух – це і є безпритульність», – стверджує він і додає: «Текучість матерії і духу, загадковість, химерність цих процесів, втілені у поетичних візіях Л. Талалая, постають перед читачем як самодіючі гносеологічні і художні відкриття» [18, с.148]. Шлях до них є стрижнем місцевих шукачів автора «Безпритульної течії». Розпочавши з натурфілософських спостережень, нескладних інтроспективних акцій, він наполегливо углибав у малоосвоєну українською літературою сферу, яку І. Прокоф'єв називає «філософічним психологізмом» і стверджує: «Своєрідним відкриттям стали поетичні втілення... самоцінності кожної миті духовного тривання» [18, с.143].

Проілюструвавши безліччю самобутніх художніх образів ілюзорність бачення світу як статичного стану матерії, Л. Талалая, це переконли-

во показує літературознавець, «... серйозно продовжує лінію філософсько-естетичних пошуків О. Хайяма, В. Вітмена, Б.-І. Антонича в царині світових перетворень, вічних метаморфоз життя» [18, с.148].

Як одні з найістотніших граней поетики Л. Талалая, І. Прокоф'єв розглядає історіософські мотиви його лірики, простежує еволюцію осмислення письменником історичної ролі України від найдавнішого часу до теперішнього. Висвітлюючи різні аспекти проблеми, дослідник помічає і уважно-критичну оцінку поетом неоднозначних, а інколи і безславних фактів національної історії, бо, справді, як часто до нас «... входить ворог через браму, Котру відчиняє свій» [21, с.446]. У контексті творчості Юрія Клена, С. Маланюка, Л. Костенко, Б. Олійника, літературознавець аналізує історіософську лірику Л. Талалая, демонструючи її високий художній рівень, її тяжіння до поетично-філософських узагальнень.

Майже непоміченим для критики був вихід «самопальної» збірки віршів Л. Талалая «Крилом по землі» (1996). Винятком стала рецензія на неї І. Прокоф'єва у журналі «Київ» [14]. Критик писав про відображення у книзі страшних реалій часів радянської імперії, хронотопічні особливості образності, панорамність і символічність створених поетом картин. Ведучи мову про художнє віддзеркалення у творах глобальних історичних процесів, рецензент показав, як природно і естетично повноцінно «протистояння різних соціальних систем, визвольні змагання, розпад імперій, виникнення нових держав, зокрема незалежної України», набувають ознак образів-символів «великої узагальнюючої сили»:

*Пітьма виблискує гранітом
І меч хитається над світом,
І руки тягнуться спіймать
Його державну рукоять* [22, с.39].

Тож вмотивованими і достовірними є твердження науковця, що «Історіософії поета властиві образна масштабність, панорамність, ретроспективність, живий зв'язок сучасності з минулим, символічність, глибокий психологізм, тонкий ліризм» [18, с.148].

Простеживши ознаки модерністського дискурсу у поезії Л. Талалая, дослідник стверджує, що вона є яскравим проявом хоч і перерваних, хоч і запізнілих, але вдалих шукань «національної моделі модернізму».

В результаті проведеного дослідження доходимо наступних висновків. Поетичні твори І. Прокоф'єва повноцінні, художньо-інформативні. Власна поетична практика істотно допомагала їх авторові проникнути у глибинні шари формозмісту, поетики інших письменників, що забезпечувало наукову новизну його досліджень. Володіння здібностями до образотворення активізувало інтуїцію науковця, в осягненні складних асоціативних комплексів.

Наукова практика літературознавців-поетів, у тому числі І. Прокоф'єва, на наш погляд, має в собі певні перспективи для поглиблення досліджень художньої літератури.

Список використаних джерел і літератури:

1. Базилевський В. Імпресії і медитації. *Українська літературна газета*. 2021. № 1. 15 січн.

2. Базилевський В. Переминання глини. *Прокоф'єв І. Вибрані твори у 2-х т.* Кам'янець-Подільський: Друкарня «Рута», 2019. Т. 1. 448 с.
3. Брант Гр. При світлі небесної лампади. *Подільські вісті.* 2010. 6 липн.
4. Дзюба І. Полинові люди Володимира Базилевського. *Українська літературна газета.* 2017, №№ 16-19.
5. Коцюбинська М. Етюди про поезику Шевченка. Київ: Рад. письменник, 1990. 272 с.
6. Логвиненко О. Мить щасливого страждання у ліриці Леоніда Талалая. *Вітчизна.* 2000. №7-8. С. 148-149.
7. Мачківський М. Голос вічного міста. *Подільські вісті.* 2005. 19 липн.
8. Мельник Я. Одна хвилина золота. *Вітчизна.* 1987. № 5. С. 189-190.
9. Моренець В. Істина – в дорозі. *Талалай Л. Вибране: Поезії.* Київ: Дніпро, 1991. С. 5-26.
10. Моренець В. Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 327 с.
11. Насмінчук Г. Відгук на монографію І. Прокоф'єва «Поетика Леоніда Талалая» (особистий архів І. Прокоф'єва).
12. Перебийніс П. Хліба чужого не хочу! Нотатки самодіяльного критика. *Літературна Україна.* 2013. № 30. 8 серп.
13. Прокоф'єв І. Вибрані твори у 2-х т. Кам'янець-Подільський: Друкарня «Рута», 2019. Т. 1. 448 с.
14. Прокоф'єв І. Історіософські мотиви в поезії Леоніда Талалая. *Київ.* 2001. №3-4. С. 140-142.
15. Прокоф'єв І. Зелений шум. Поезії. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2012. 111 с.
16. Прокоф'єв І. Лабіринт. Поезії. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2009, 84 с.
17. Прокоф'єв І. «Не то діалектика, не то софістика...», або Божий дар у світлі «нової» естетики. *Українська літературна газета.* 2017. №24. 1 грудн. С. 18-19.
18. Прокоф'єв І. Поетика Леоніда Талалая : монографія. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2006. 160 с.
19. Салига Т. «Мені хотілося, щоб мої вірші були неповторно українські...». *Літературна Україна.* 2013. 24 січн.
20. Талалай Л. Високе багаття: Вірші та поема. Київ: Молодь, 1981. 152 с.
21. Талалай Л. Вибране: Поезії. Київ: Дніпро, 1991. 541 с.
22. Талалай Л. Крилом по землі. Київ, 1996. 72 с.
23. Талалай Л. Лист до І. Прокоф'єва, травень 2004 р. (особистий архів І. Прокоф'єва).
24. Талалай Л. Така пора: Вірші. Київ: Молодь, 1989. 120 с.
25. Талалай Р. Мікро- і макроосм поезії Івана Прокоф'єва. *Літературна Україна.* 2021. №1-2. 30 січн.

References:

1. Bazylevs'kyu V. Impresiyi i medytatsiyi. *Ukrayins'ka literaturna hazeta.* 2021. №1. 15 sichn.
2. Bazylevs'kyu V. Peremynannya hlyny. *Prokof'yev I. Vybrani tvory u 2-ky t.* Kamianets-Podilskiy: Drukarnya «Ruta», 2019. T. 1. 448 s.

3. Brant Hr. Pry svitli nebesnoyi lampady. *Podil's'ki visti*. 2010. 6 lypn.
4. Dzyuba I. Polynovi lyudy Volodymyra Bazylevs'koho. *Ukrayins'ka literaturna hazeta*. 2017, №16-19.
5. Kotsyubyns'ka M. Etyudy pro poetyku Shevchenka. Kyiv: Rad. pys'mennyk, 1990. 272 s.
6. Lohvynenko O. Myt' shchaslyvoho strazhdannya u lirytsi Leonida Talalaya. *Vitczyzna*. 2000. №7-8. S. 148-149.
7. Machkivs'kyi M. Holos vichnoho mista. *Podil's'ki visti*. 2005. 19 lypn.
8. Mel'nyk YA. Odnа khvylyna zolota. *Vitczyzna*. 1987. № 5. S. 189-190.
9. Morenets' V. Istyna – v dorozh. *Talalay L. Vybrane: Poeziyi*. Kyiv: Dnipro, 1991. S. 5-26.
10. Morenets' V. Natsional'ni shlyakhy poetychnoho modernu pershoi polovyny XX st.: Ukraina i Pol'shcha. Kyiv: Vydavnytstvo Solomiyi Pavlychko «Osnovy», 2001. 327 s.
11. Nasminchuk H. Vidhuk na monohrafiyu I. Prokof'yeva «Poetyka Leonida Talalaya» (osobystyy arkhiv I. Prokof'yeva).
12. Perebyynis P. Khliba chuzhoho ne khochu! Notatky samodiyal'noho krytyka. *Literaturna Ukrayina*. 2013. № 30. 8 serp.
13. Prokof'yev I. Vybrani tvory u 2-kh t. Kamianets-Podilskyi: Drukarnya «Ruta», 2019. T. 1. 448 s.
14. Prokof'yev I. Istosiosofs'ki motyvy v poeziyi Leonida Talalaya. *Kyiv*. 2001. №3-4. S. 140-142.
15. Prokof'yev I. Zelenyy shum. Poeziyi. Kamianets-Podilskyi: PP Moshyns'kyi V.S., 2012. 111 s.
16. Prokof'yev I. Labirynt. Poeziyi. Kamianets-Podilskyi: PP Buynys'kyi O.A., 2009, 84 s.
17. Prokof'yev I. «Ne to dialektyka, ne to sofistyka...», abo Bozhyy dar u svitli «novoyi» estetyky. *Ukrayins'ka literaturna hazeta*. 2017. № 24. 1 hruđn. S. 18-19.
18. Prokof'yev I. Poetyka Leonida Talalaya : monohrafiya. Kamianets-Podilskyi: PP Buynys'kyi O.A., 2006. 160 s.
19. Salyha T. «Meni khotilosya, shchob moyi virshi byly nepovtorno ukraiyins'ki...». *Literaturna Ukrayina*. 2013. 24 sichn.
20. Talalay L. Vysoke bahattya: Virshi ta poema. Kyiv: Molod', 1981. 152 s.
21. Talalay L. Vybrane: Poeziyi. Kyiv: Dnipro, 1991. 541 s.
22. Talalay L. Krylom po zemli. Kyiv, 1996. 72 s.
23. Talalay L. Lyst do I. Prokof'yeva, traven' 2004 r. (osobystyy arkhiv I. Prokof'yeva).
24. Talalay L. Taka pora: Virshi. Kyiv: Molod', 1989. 120 s.
25. Talalay R. Mikro- i makrokosm poeziyi Ivana Prokof'yeva. *Literaturna Ukrayina*. 2021. №1-2. 30 sichn.

The article deals with the artistic creativity and literary studies work of writers who at different times were students or teachers of the University of Kamianets-Podilskyi. In particular, the literary and literature studies heritage of Ivan Prokofiev is outlined, some aspects of his creative evolution are highlighted, the specifics of poetic and scientific research, some details of their interactions are revealed, psychological factors of their mutual intensifications are analyzed.

I. Prokofiev's poetic works are full-fledged, artistic and informative. The author's own poetic practice significantly helped him to penetrate into the deep layers of other writers' poetics form and content, which provided the scientific novelty of his research. The possession of the ability of creating images activated the intuition of the scientist in the comprehension of complicated associative complexes.

The study of Leonid Talalai's poetics performed by I. Prokofiev is analyzed separately. It is about the influence of I. Prokofiev's poetic abilities on his comprehension of the form and content peculiarities of L. Talalai's works, in particular the intuitive foundations of the latter's poetry. The methods of psychological refreshment of reception and comprehension of poetic works used by I. Prokofiev are analyzed. As one of the most important facets of L. Talalai's poetics, I. Prokofiev considers the historiosophical motives of his lyrics, traces the evolution of the writer's understanding of the Ukraine's historical role from ancient times to the present.

The experience of I. Prokofiev's implementation of the slow, hypersensitive reading method of poetic texts, the reception in the state of proposed by him «literary clairvoyance» of author's individual methods of creating images and integration of deep poetic meanings is noteworthy. The article can be useful for researchers of individual poetics and other literary critics.

In our opinion, the scientific practice of poets who deal with literary studies, including I. Prokofiev, has certain prospects for the more profound study of fiction.

Key words: poetry, poet, poetics, L. Talalai, I. Prokofiev, image, poem.

Отримано: 29.10.2021 р.

УДК392.8:821.161.2-84(477.43-22Рихта,СлобідкаРихтівська)

DOI: 10.32626/2309-7086.2021-18-2.183-192

Валерій Щегельський

ORCID 0000-0001-7188-2862

кандидат філологічних наук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЕТИМОЛОГІЯ ТА МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ОПОВІДАЛЬНОЇ ТОПОНІМІЧНОЇ ПРОЗИ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ РИХТА ТА СЛОБІДКА РИХТІВСЬКА (РИХТЕЦЬКА) КАМ'ЯНЕЦЬ- ПОДІЛЬСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У сучасній українській фольклористиці особливої ваги набуває вивчення друкованих, рукописних та уснословесних джерел, які висвітлюють мотивні питання появи та побутування топонімичної прози, її розвиток на різних етапах еволюції українського соціуму. Автор статті робить акцент на проблемі локально-зонального дослідження топонімікону населених пунктів Рихта та Слобідка Рихтівська (Рихтецька) Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

Ключові слова: етнорегіон Поділля, населені пункти Рихта та Слобідка Рихтівська (Рихтецька), ойконіми, топонімична проза, легенди, перекази.

У наукових колах прийнято вважати початок літочислення населеного пункту від першої писемної згадки про нього. Така інформація залишається чинною до першого ж виваженого документального спростовування або ще й тому, що поселення мало існувати вже значний період допоки його назва не ввійшла до писемного джерела.

Володіючи значним арсеналом методологічних знань, українська фольклористика на сучасному етапі розвитку значну увагу приділяє вивченню регіональних, зонально-локальних особливостей текстів легенд і